

บทสังเคราะห์

การประชุมระดมความคิดเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย
สาขามนุษยศาสตร์

โดย ผศ. สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร และคณะ

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการประชุมระดมความคิด
เพื่อพัฒนากรอบวิจัยสาขามนุษยศาสตร์
เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(กุมภาพันธ์ – เมษายน ๒๕๕๕)

๑.	ศ. ดร. เจตนา นาควัชระ	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๒.	ศ. ดร. ปราณี กุลละวณิชย์	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๓.	ศ. นพ. วิจารย์ พานิช	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๔.	ศ. ดร. สุภางค์ จันทวานิช	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๕.	ศ. ดร. กาญจนา แก้วเทพ	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๖.	ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๗.	อ. ดร. อมรวิชัย นาคทรพร	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๘.	ดร. นพ. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๙.	อ. ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๐.	คุณชัยภร แสงกระจ่าง	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๑.	ผศ. ดร. กิตติศักดิ์ ปรกติ	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๑.	ศ. ดร. สวัสดิ์ ตันตระรัตน์	ผู้อำนวยการ สกว.
๑๒.	ผศ. สุวรรณา เกรียงไกรเพชร	ผู้รับผิดชอบจัดประชุม และเลขานุการ

บทสังเคราะห์
การประชุมระดมความคิดเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย
เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กลุ่มงานมนุษยศาสตร์

ความเป็นมา

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (ศมส.) เห็นว่าสังคมไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยมและวิถีปฏิบัติ ที่เป็นผลกระทบจากการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม ส่งผลให้คุณธรรมและจริยธรรมของคนไทยในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สกว.และ ศมส. จึงจัดประชุมนักวิชาการเพื่อระดมความคิดที่จะนำมาพัฒนาโจทย์วิจัย และร่วมกันเสนอประเด็นการพินิจสังคมในแง่มุมต่างๆ อันจะนำไปสู่การสร้างโจทย์วิจัยเพื่อตอบปัญหาสำคัญของสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ การประชุมระดมความคิด มีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเสนอประเด็นการพินิจสังคมในแง่มุมต่างๆ ที่ควรจะมีการศึกษาและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะของสังคมในปัจจุบัน ความเป็นไปและแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้น
๒. เพื่อสังเคราะห์ประเด็นสำคัญที่จะนำไปสร้างกรอบการวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
๓. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะตอบปัญหาสำคัญของสังคม

ศมส. ได้จัดประชุมระดมความคิดรวมทั้งสิ้น ๔ ครั้ง ในระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม ๒๕๕๕ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิรวมทั้งสิ้น ๑๐ คน* ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิของ สกว. และคณะทำงานของ ศมส. ประชุมรวมทั้งสิ้น ๔ ครั้ง และเพิ่มเติมการสนทนาในลักษณะการประชุมนอกรอบกับผู้ทรงคุณวุฒิอื่นอีก ๒ ครั้ง (ในเดือนเมษายน) ในระหว่างการจัดประชุม ศมส. ได้จัดทำเอกสารรวบรวมข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิและเอกสารสรุปประเด็นในการประชุมแต่ละครั้ง เสนอต่อที่ประชุมเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการเขียนบทสังเคราะห์ ที่ประกอบด้วยประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาในการทำความเข้าใจสถานะและปัญหาในสังคม รวมทั้งข้อคิดเห็นของนักวิชาการและผู้สนใจ เพื่อนำไปสร้างกรอบการวิจัยและพัฒนาโจทย์วิจัยสาขามนุษยศาสตร์ต่อไป

* รายนามผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมประชุมระดมความคิด เสนอไว้ในภาคผนวกของบทสังเคราะห์ รวมทั้งบทสรุปประเด็นจากการประชุมแต่ละครั้ง และการประชุมนอกรอบ

ข้อเสนอโครงการวิจัยชุด (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)

ชื่อโครงการ มนุษยศาสตร์กับวิกฤตสังคมไทย

หลักการและเหตุผล

ในขณะนี้ สังคมมีความเปลี่ยนแปลงในด้านแนวคิดและวิถีปฏิบัติ ที่เห็นได้ชัดเกี่ยวข้องกับคุณค่าและค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนไป แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและอาจนำไปสู่การพัฒนาสังคม แต่ก็อาจนำไปสู่ปัญหาของสังคมได้เช่นกัน ดังเช่นปัจจุบันนี้ ในสังคมไทย เริ่มมีการกล่าวว่าการรับชั้นเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ กระบวนการยุติธรรมไม่สามารถเป็นที่พึ่งแท้จริงของประชาชน การแข่งขันเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษา หรือแม้แต่ลักษณะการใช้ภาษาที่ผิดเพี้ยนไป จนอาจนำไปสู่ความไม่เข้าใจกันระหว่างคนต่างรุ่นวัย เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อคุณค่าและค่านิยมที่เป็นประเด็นสำคัญในสังคม

อย่างไรก็ตาม การจะบ่งชี้หรือเสนอแนะว่า ความเปลี่ยนแปลงใดบ้างที่เป็นธรรมชาติ เป็นการพัฒนาหรือความเปลี่ยนแปลงใดที่อาจนำไปสู่ปัญหา เพื่อตอบคำถามและเสนอแนะแนวคิดให้แก่สังคมในขั้นต่อไปนั้น จำเป็นต้องศึกษาสภาวะที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยตั้งประเด็นเริ่มต้นให้ชัดเจนว่า *มีสิ่งที่เรายังไม่รู้จริง และเราต้องรู้เสียก่อน จึงจะนำไปปฏิบัติได้*

ในการประชุมระดมความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิ มีความเห็นพ้องต้องกันว่า มนุษยศาสตร์ควรจะทำหน้าที่ชี้บอกสังคมได้ว่า ปัจจุบันเป็นอย่างไร และสามารถที่จะบอกว่ามีทางเลือกใดบ้างที่ควรนำมาปรับใช้ ทางเลือกในโลกนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก และยังสามารถที่จะเพิ่มตัวเลือกขึ้นได้ตามศักยภาพ ความคิด และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่เดิมมนุษยศาสตร์มีตัววิชาเป็นเครื่องมือในการที่จะชี้บอกสภาวะที่เกิดขึ้นในสังคมและทางเลือกที่เหมาะสม แต่ขณะนี้มนุษยศาสตร์มีความเชื่อมโยงกับสังคมปัจจุบันน้อยลง และไม่ได้ปรับเครื่องมือของตน เพื่อสร้างความเข้าใจสังคมหรือบอกอนาคตของสังคม จึงจำเป็นต้องปรับและเสริมศักยภาพของเครื่องมือหรือสร้างเครื่องมือใหม่ขึ้น ศาสตราจารย์ ดร. เจตนา นาควัชระ เสนอว่าแกนหลักหรือเครื่องมือสำคัญของมนุษยศาสตร์ ได้แก่

- ๑) ทักษะทางภาษา
- ๒) เนื้อหาขององค์ความรู้
- ๓) ศักยภาพทางความคิดเพื่อการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- ๔) ความสามารถในการปรับใช้

อนึ่ง การวิจัยทางมนุษยศาสตร์มักถูกมองว่าเป็นเรื่องทางนามธรรมหรือหลักการ และผลการวิจัยทางมนุษยศาสตร์มักถูกจัดอยู่ในสถานะ “งานวิจัยขั้นหิ้ง” อันที่จริง การวิจัยทางมนุษยศาสตร์นั้น มีกระบวนการและขั้นตอนที่จะนำไปสู่การสร้างผลกระทบสังคมได้เช่นเดียวกับสาขาอื่น แต่อาจต้องเน้นถึงความเป็นจริงในปัจจุบันว่า เรายังมีช่องว่างทางความรู้ที่ต้องเติมเต็ม จึงจำเป็นที่จะต้องทบทวนความรู้เดิมบางส่วนให้ชัดเจน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น *การเรียบรู้อีกจากประวัติศาสตร์* และสร้างพื้นที่กลางที่เชื่อมโยงความคิดและการกระทำ คือการวิจารณ์อย่างจริงจังว่างานที่ได้ทำไปแล้วนั้นเป็นอย่างไร จากนั้นจึง *สร้างองค์ความรู้ที่ขาดไป* หรือที่ยังพร่องอยู่ และคิดให้เกิดการ *เชื่อมโยงองค์ความรู้ไปสู่สู่ทางการแก้ปัญหา* ที่เป็นเอกภาพ

ข้อสรุปสำคัญที่เกิดจากการระดมความคิด คือ กระบวนการและขั้นตอนเหล่านี้ อาจทำไปพร้อมกันได้ โดยจัดให้อยู่ในกรอบความคิดเดียวกัน และสร้างรูปแบบการวิจัยที่มีหลายลักษณะ เพื่อให้สอดคล้องและ

เหมาะสมกับประเด็นปัญหา เกิดผลที่สามารถชี้ทางไปสู่การแก้ปัญหา และสามารถสร้างผลกระทบโดยตรงต่อผู้คนในสังคมปัจจุบัน

นอกจากการสรุปศักยภาพของการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับเกณฑ์ในการพิจารณากรอบการวิจัยของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติว่า โจทย์วิจัยทางมนุษยศาสตร์แบ่งตามนโยบายของประเทศเป็น ๒ ประการ คือ การสนองนโยบายชาติและการสนองนโยบายเร่งด่วน เช่น ยาเสพติด และการปรับตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ทั้งนี้ คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้ตั้งงบประมาณในการวิจัยไว้เป็น ๓ ส่วน คือ การวิจัยพื้นฐาน (Basic research) การวิจัยที่ส่งผลกระทบ (Impact) ต่อสังคม และการวิจัยเพื่อส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนตามนโยบายหรือเกิดการกระทำ (Implementation)

อนึ่ง นอกจากการจัดประชุมพิจารณากรอบการวิจัยแล้ว คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติยังได้จัดโครงการศึกษากระบวนการประเมินผลงานวิจัยทั้งในสาขาวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อวางเกณฑ์การประเมินผลงานวิจัยที่เหมาะสมสำหรับแต่ละสาขา โดยอาจมีเกณฑ์กลางร่วมกันและเกณฑ์เฉพาะสาขา ซึ่งคาดว่าจะทำให้การประเมินผลงานวิจัยสาขามนุษยศาสตร์ที่มีปัญหาเฉพาะสาขามาโดยตลอดนั้น มีความชัดเจนและเห็นชอบร่วมกันได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในการเสนอที่ประชุมพิจารณาในลักษณะประชาพิจารณ์ในช่วงแรกนั้น (พ.ศ. ๒๕๕๕) ยังไม่สามารถวางเกณฑ์การประเมินงานวิจัยสาขามนุษยศาสตร์ได้ชัดเจนเหมือนสาขาวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าว นำไปสู่ข้อสรุปกรอบการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ ในหัวข้อ **มนุษยศาสตร์กับวิกฤตสังคมไทย** เพื่อเสนอการพัฒนาโจทย์วิจัยที่เป็นทั้ง **การแสวงหาความรู้ข้อเท็จจริง** และ **การแสวงหาวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหา** ในขั้นต่อไป ดังนี้

กรอบการวิจัย “มนุษยศาสตร์กับวิกฤตสังคมไทย”

การพิจารณา “วิกฤตสังคมไทย” อาจทำได้ ๓ ระดับ คือ

๑. การศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสังคมร่วมสมัย เป็นการตั้งคำถาม การมองว่าอะไรที่ล้มเหลว เป็นความพยายามที่จะเข้าใจปัญหา (ถือเป็นการวิจัยพื้นฐาน basic research)
๒. ความตระหนักถึงความล้มเหลว สังคมตระหนักหรือไม่ ความล้มเหลวเกิดขึ้นอย่างไร
๓. การแก้ปัญหาคือจะทำได้อย่างไรบ้าง

๑. คำถามและการศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสังคมไทยร่วมสมัย

ที่ประชุมได้อภิปรายเกี่ยวกับสถานะในปัจจุบัน ที่ทำให้เกิดข้อวิตกกังวลหรือเกิดความกังขา ว่าสังคมไทยกำลังมีความเปลี่ยนแปลงที่เป็นปัญหาหรืออาจนำไปสู่ปัญหา และสรุปประเด็นสำคัญ ๖ ประเด็น ที่เป็นคำถามและการศึกษาข้อเท็จจริง ดังนี้

- ๑.๑ **คอร์รัปชันกับสังคมไทย** คอร์รัปชันในระบบราชการ และธุรกิจเอกชน ทศณะของสังคม
- ๑.๒ **การศึกษาและระบบการบริหารจัดการการศึกษา** การศึกษากับการแสวงหาความจริง
- ๑.๓ **กฎหมายกับสังคมไทย** การบังคับใช้กฎหมาย และความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม
- ๑.๔ **แนวคิดและการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในสังคม** วิธีคิดของคนไทย
- ๑.๕ **วัฒนธรรมและนโยบายวัฒนธรรม** ศาสนาและความเชื่อ ภาษา ศิลปะ
- ๑.๖ **สื่อกับความรุนแรงในสังคมไทย**

๑.๑ คอรัปชันกับสังคมไทย : คอรัปชันในระบบราชการ และธุรกิจเอกชน ทักษะของสังคม

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์ สังคมไทยมีกระแสความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายลักษณะ ปัญหาคอรัปชันในปัจจุบันเป็นผลจากวิถีชีวิตในปัจจุบันที่ผนวกเข้ากับลักษณะเดิมของสังคม เช่น ในระบบราชการมีการเล่นพรรคเล่นพวก (nepotism) ซึ่งมีผู้อธิบายว่าในสังคมไทยนั้น มีที่มาจากพื้นฐานของระบบอุปถัมภ์ ทั้งในระดับเครือญาติและระดับผู้คุ้นเคย มิตรสหายในสถาบันการศึกษา รวมทั้งแนวคิดเรื่องการตอบแทนบุญคุณ จนถึงในปัจจุบัน ระบบธุรกิจที่มีการแข่งขันสูง มีผลประโยชน์มหาศาล ทำให้การเกื้อกูลกันในระบบอุปถัมภ์ขยายตัวขึ้น เป็นการสนองผลประโยชน์ในทางมิชอบ เป็นผลประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนของกลุ่มเฉพาะ ไม่ใช่ผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือผลประโยชน์โดยสุจริต ที่สามารถตรวจสอบยืนยันความถูกต้องชัดเจนและความโปร่งใสได้

ความแพร่ขยายของคอรัปชันโดยเฉพาะในระบบราชการ ก่อให้เกิดผลกระทบถึงแนวคิดหลักหรือทักษะของสังคม เนื่องจากคนส่วนใหญ่สนใจเฉพาะประโยชน์ของคอรัปชันว่าเกิดแก่ผู้ใด มากน้อยอย่างไร แต่ไม่ได้สนใจว่าคอรัปชันลักษณะนั้นๆ คืออะไร สาเหตุมาจากอะไร และมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมอย่างไร คอรัปชันจึงเป็นปัญหาสำคัญของจริยธรรมและคุณธรรม เกี่ยวพันไปถึงการทุจริต และปัญหาจริยธรรมในวงการอื่นๆ ด้วย เช่นครูที่นำผลงานของนักเรียนนักศึกษาไปอ้างเป็นผลงานของตน หรือครูที่ลอกผลงานวรรณกรรมของผู้อื่นไปเสนอเข้าประกวดระดับประเทศ หรือการทุจริตคอรัปชันในวงการยุติธรรม ในปัจจุบันก็ไม่อาจฟ้องผู้พิพากษาได้ เพราะมีกฎหมายเกี่ยวกับการหมิ่นศาลที่ป้องกันผู้พิพากษาไว้ในระดับหนึ่ง

เบาะแสเรื่องการทุจริตในวงราชการ ดังเช่นเรื่องการจัดซื้อจัดจ้าง การจัดส่งแรงงานไปต่างประเทศ และการทุจริตรูปแบบอื่นๆ รวมทั้งการเลื้อยภาษีทั้งในส่วนกลางและภาคเอกชน เหล่านี้ยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ แม้จะเคยมีบันทึกที่กล่าวถึงการต่อต้าน / การต่อสู้ของประชาชนที่ไม่ยอมจำนนต่อรัฐ ต่อระบบราชการ แต่การต่อต้านดังกล่าวยังไม่ประสบผลมากนัก ในปัจจุบันมีการรวมกลุ่มเช่น กลุ่มผู้บริโภค กลุ่มของภาคธุรกิจที่ได้รับผลกระทบจากการทุจริตในวงราชการ (เช่นปัญหาการจ่ายเงิน “ใต้โต๊ะ” ที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ) และกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยอื่นๆ แต่ก็ยังไม่มีผลหรือแนวทางที่ชัดเจน การสร้างโครงการต่อต้านทุจริตในวงราชการก็ดี โครงการอบรมเยาวชนของชาติให้ “โตขึ้นไปไม่โกง” ก็ดี ยังไม่มีแนวทางหรือหลักการที่ชัดเจน ข้อสำคัญคือ ไม่มีแกนนำของภาครัฐที่เป็นผู้รับผิดชอบสำคัญต่อปัญหาคอรัปชันในวงราชการ วงการศึกษาและในสังคมส่วนอื่นๆ มาแสดง / เสนอหลักการและแนวทางแก้ปัญหาที่ชัดเจน ตรงเป้า และมีกระบวนการที่ต่อเนื่อง หรือแสดงความตั้งใจจริงในการแก้ปัญหา

ข้อเสนอและตัวอย่างประเด็นวิจัย

กล่าวโดยสรุป ที่ประชุมมีความเห็นพ้องต้องกันว่าประเด็นคอรัปชันกับสังคมไทย เป็น **วิกฤตจริยธรรมและคุณธรรม** ที่สำคัญอย่างยิ่งและเกี่ยวพันกับประเด็นวิกฤตสังคมในแง่อื่นๆอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะวิกฤตของระบบราชการไทย ที่ไม่สามารถสร้างความเชื่อถือในสังคมได้อีกต่อไป จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆ เช่น

การฉ้อราษฎร์บังหลวง

การขาดคุณธรรมและความโปร่งใสในการบริหารราชการแผ่นดิน

คุณภาพบริการของหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรมหาชน

กระบวนการตัดสินใจและการรับผิดชอบในระบบราชการ

การเมืองกับระบบราชการ

๑.๒ การศึกษาและระบบการบริหารจัดการการศึกษา : การศึกษากับการแสวงหาความจริง

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์ ระบบการศึกษาในประเทศไทยในปัจจุบันมีปรากฏการณ์หลายลักษณะที่สะท้อนข้อเท็จจริงและบ่งบอกปัญหาความล้มเหลว หรือวิกฤตการศึกษา ดังเช่น

- ความซับซ้อนของระบบราชการไทยในเรื่องการศึกษา บทบาทของสภาการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ สำนักทดสอบมาตรฐานการศึกษา (องค์การมหาชน) การกำหนดนโยบายและกระบวนการดำเนินการมีทั้งความไม่ชัดเจน และความสับสนในการจัดระบบบริหารการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดการทับซ้อน การขัดความรับผิดชอบร่วมกันของหน่วยงานรัฐในระดับสูง และอื่นๆ
- นโยบายการศึกษาไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น นโยบายการกระจายอำนาจด้านการจัดการศึกษาท้องถิ่นอาจจะยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะท้องถิ่นยังไม่พร้อมนัก ยกเว้นบางพื้นที่ซึ่งมีความพร้อมในเชิงศักยภาพของสถานศึกษาและครู ศักยภาพด้านการลงทุน ศักยภาพด้านบริหาร (ตัวอย่างเช่น จังหวัดภูเก็ตประกาศให้โรงเรียนจัดสอนภาษาอังกฤษและต้องมีการทดสอบนักเรียนที่จบการศึกษา หากไม่ผ่านระดับมาตรฐาน จะไม่ออกใบรับรองให้ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปีค.ศ. 2015) นอกจากนี้ยังมีแนวคิดการรักษาอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ที่ต้องการให้ประสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตรการศึกษามาตรฐานอย่างจริงจัง เพื่อลดปัญหาการเคลื่อนย้ายของชุมชนพื้นที่ห่างไกลเข้าสู่ตัวเมือง ชุมชนสามารถดำเนินวิถีชีวิตที่มีคุณภาพในพื้นที่เดิมได้
- ระบบการประเมินคุณภาพกลับทำให้ประสิทธิภาพการเรียนการสอนลดลง ทั้งปัญหาในการประเมินคุณภาพสถานศึกษาระดับต่างๆ การประเมินคุณภาพผู้สอนและผู้เรียน การปรับหลักสูตรและสร้างหลักสูตรพิเศษต่างๆ ให้สอดคล้องความต้องการของสังคม โดยไม่ได้ศึกษาให้ชัดเจนถึงสถานการณ์แวดล้อม เป้าหมายและศักยภาพของผู้สอนและการจัดการเรียนการสอน นโยบายการประเมินคุณภาพจึงกลายเป็นสิ่งสร้างปัญหาให้แก่ระบบการเรียนการสอนทั้งในระดับอุดมศึกษาและมัธยมศึกษาตลอดจนระดับประถมศึกษา
- คุณภาพของกระบวนการผลิตครูและผลผลิต แม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่าการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาต้องเน้นที่ตัวครู ไม่ใช่สื่อการเรียนการสอน แต่กระบวนการผลิตก็ยังมุ่งที่ปริมาณ ครูขาดการฝึกฝนทักษะการสอน ในพื้นที่ห่างไกลขาดโอกาสในการปรับความรู้และทักษะการสอน ครูไม่สามารถพัฒนางานวิชาการของตนเองได้อย่างแท้จริงเพราะต้องทำงานด้านอื่นๆด้วย มีผู้กล่าวว่าสมัยก่อนคนเก่งไปเป็นครู ครูที่ดีจึงมีมาก แต่การจะให้คนไม่เก่งไปเป็นครูนั้นทำได้ยาก กระบวนการผลิตจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง
- ธุรกิจการศึกษาและโรงเรียนกวดวิชา ทำให้มีข้อสงสัยเรื่องระบบการศึกษาในโรงเรียน(ชั้นเรียนตามระบบ) เหตุใดจึงไม่สามารถให้ความรู้แก่นักเรียนได้อย่างที่ควรเป็น ปรากฏการณ์โรงเรียนกวดวิชาเป็นประเด็นที่ซับซ้อนและมีความน่าสนใจมาก กระทั่งปัญหาสังคมด้านอื่นๆด้วย เช่น เศรษฐกิจของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่-เด็ก ครู-ศิษย์ โรงเรียน-ครู รวมถึงปัญหาการทุจริตในการสอบคัดเลือกต่างๆ ในส่วนของมหาวิทยาลัย การเปิดหลักสูตรพิเศษต่างๆ มีลักษณะเป็นธุรกิจรายได้สูง และส่งผลสะท้อนถึงระบบการเรียนการสอนในภาคปกติ ทั้งยังอาจนำไปสู่ปัญหาโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันในขั้นต่อไป
- ปรัชญาการศึกษาในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ได้นำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง สังคมสนใจปริญญาและใบรับรองต่างๆ มากกว่าความรักการเรียนรู้ และการนำไปปฏิบัติจริง การเรียนแบบ learning by doing เช่นที่ทำได้ในสมัยก่อนนั้น ขาดหายไป (โดยเฉพาะในสาขาศิลปะและวัฒนธรรม) การศึกษาไม่ได้สอนให้คนมีความรอบรู้ที่จะเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่นๆ แต่เป็นผู้ชำนาญเฉพาะเรื่อง ส่งผลถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ทำให้ขาดความเข้าใจกัน สังคมไทยมุ่งความเป็นเลิศ แสวงหาอัจฉริยะ แต่ขาดการส่งเสริมให้เด็กเข้าใจการเรียนรู้เพื่อดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม เด็กมีเสรีภาพมากขึ้นแต่ไม่รู้จักใช้เสรีภาพให้ถูกวิธี การศึกษามักกล่าวถึงวิชาความรู้ที่ทำให้โลกอยู่ได้ แต่ไม่ได้พูดถึงวิชาความรู้ที่ทำให้โลกน่าอยู่

- ในการเตรียมพร้อมเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน วงการศึกษาเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพด้านภาษาอังกฤษและภาษาประเทศอาเซียน โดยมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อผลทางเศรษฐกิจและพาณิชย์ มากกว่าการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ที่จะทำให้เข้าใจประเทศเพื่อนบ้านและประเทศในกลุ่มอาเซียน และเกิดความสัมพันธ์ความร่วมมือกันในอนาคตที่ยาวไกล ซึ่งต้องคำนึงถึงการศึกษากระบวนการความคิด ทักษะคิดและวัฒนธรรมด้วย ระบบความคิดของคนไทยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านยังไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากความคิดที่ถูกปลูกฝังในเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่สอนกันมาแต่เดิม ความเปลี่ยนแปลงที่เน้นไปในทางการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ โดยการปรับหรือเปลี่ยนแปลงเพียงเนื้อหาในหนังสือเรียน ไม่ใช่วิธีการเดียวที่จะแก้ปัญหาทักษะคิดได้

ข้อสรุปสำคัญประการหนึ่ง คือ **การศึกษาในสังคมไทยปัจจุบัน ขาดการแสวงหาความจริงในเนื้อหาของวิชาหนึ่ง ๆ ทำให้ไม่อาจนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมที่เป็นอารยะ**

ข้อเสนอและตัวอย่างประเด็นวิจัย

ประเด็นการศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นๆ อย่างกว้างขวาง ในที่นี้จึงกล่าวถึงเฉพาะสถานการณ์และปัญหาที่มีระบบการศึกษาเป็นแกนสำคัญ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นอื่นเช่น กฎหมาย วัฒนธรรม จะปรากฏในส่วนของประเด็นหลักนั้นๆ ส่วนประเด็นและหัวข้อการวิจัยในเรื่องการศึกษา มีข้อเสนอดังนี้

- นโยบายการศึกษาของรัฐ (คุณภาพการศึกษา องค์กรที่รับผิดชอบ กระบวนการผลิตครู ลักษณะการจัดการศึกษา ระบบการประเมินคุณภาพ โอกาสทางการศึกษา)
- ประวัติศาสตร์การศึกษาของไทย (แนวคิดการจัดการศึกษาแบบตะวันตก และแบบตะวันออก การศึกษาที่ผูกพันศึกษาและจริยศึกษาไว้ด้วยกัน วัดกับการศึกษา การศึกษาของสงฆ์ ฯลฯ)
- ปรัชญาการศึกษาไทยกับสังคมไทยในอนาคต (ศีลธรรมและจริยธรรม ทักษะการดำเนินชีวิต วิชาการที่เน้นการวิเคราะห์วิจารณ์และวิพากษ์ ศักยภาพในการแข่งขัน การศึกษาที่ทำให้คนมีความรู้สึกถึงความเท่าเทียมกัน การศึกษากับระบบความคิดของคนไทย การทำ Anthology ของการศึกษาไทยในรอบ ๑๐๐ ปี : มองไปข้างหน้า เพื่อให้มองเห็นภาพการศึกษาในอนาคต)
- การเรียนภาษาไทยและภาษาอื่นๆ (การอ่าน การเขียนและการใช้ภาษาไทยให้มีคุณภาพ การส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ การเรียนภาษาในเชิงวัฒนธรรม ภาษากับอัตลักษณ์)

๑.๓ กฎหมายกับสังคมไทย การบังคับใช้กฎหมาย และความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์ มีข้อสังเกตของผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมายว่า ปัจจุบัน **กฎหมายมิได้ตั้งอยู่บนการแสวงหาความจริง (truth)** ในทุกขั้นตอนของการสืบสวน พิจารณาคดี และการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งในระดับศาล ทนาย อัยการ และตำรวจ แต่เป็นการหาข้อยุติ แม้ว่าข้อยุติที่ได้จะไม่ใกล้เคียงกับความจริงก็ตาม นักกฎหมายจึงต้องแสวงหาข้อเท็จจริงที่แฝงอยู่เพื่อปรับใช้กฎหมายให้ใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุด ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระบบของกระบวนการยุติธรรมและการใช้กฎหมายในสังคมไทยขณะนี้ ทำให้สังคมเกิดความไม่เชื่อมั่นในระบบยุติธรรม

- **วิกฤตศรัทธาในกระบวนการยุติธรรม** ในขั้นตอนการสืบสวน พิจารณาคดีและการบังคับใช้กฎหมาย ทั้งในส่วนของการสืบสวน การฟ้องร้อง การดำเนินคดี การไต่สวน การพิพากษา ความไม่โปร่งใส และการบิดเบือนข้อเท็จจริงต่างๆ รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างผู้พิพากษา อัยการ ตำรวจ ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าจะไม่สามารถเชื่อถือหรือพึ่งพิงกระบวนการยุติธรรมได้ เพราะเป็นกระบวนการที่มีหลายมิติและหลายองค์ประกอบ

- **จริยธรรมของตุลาการ** ระบบตุลาการต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงในสังคม ปัจจุบันมีการศึกษาแนวคิด ตุลาการภิวัตน์ ทั้งของต่างประเทศและประเทศไทย แต่ยังไม่มีการปรับ

การที่ชัดเจนเกิดขึ้น ยังไม่มีการตรวจสอบความโปร่งใสของระบบตุลาการ จึงทำให้กลายเป็นระบบศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจตรวจสอบได้ การทำงานเพียงให้เสร็จหรือมุ่งไปสู่ความสำเร็จ โดยไม่แสวงหาความจริง ทำให้สูญเสียความเชื่อมั่นของสังคม (เช่นในการทำคดี มีการตั้งเป้าว่าต้องทำคดีได้ปีละกี่คดีหรือเดือนละกี่คดี ทำนองเดียวกับการทำงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ตั้งเป้าหรือข้อกำหนดว่าในหนึ่งปีจะต้องสร้างผลงานวิชาการกี่ชิ้น)

- **การใช้กฎหมายและการตีความกฎหมาย** นักกฎหมายมักพิจารณาจากตัวบทกฎหมาย แล้วตัดสินระบุมความถูก-ผิด โดยอาจไม่ได้พิจารณาในประเด็นการใช้กฎหมาย การตีความ และการมองมนุษย์ในภาวะความเป็นมนุษย์ ในสมัยก่อน ระบบความยุติธรรมของสังคมไทยมีหลักสำคัญในเรื่องความเป็นธรรมและความไม่เป็นธรรม มีแนวทางใกล้เคียงประนีประนอม แต่เมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายตามแนวตะวันตก หลักการเหล่านี้ก็เลิกล้มไป (ปัจจุบัน ศาลนำระบบประนีประนอมมาใช้อีกครั้งหนึ่ง) ประเด็นที่เป็นรากฐานเก่าของสังคมไทยจึงสูญไปด้วย

- **การศึกษากฎหมายและอาชีพนักกฎหมาย** การสอนวิชากฎหมายเพื่อให้เป็นอาชีพในปัจจุบัน มุ่งไปในด้านการแสวงหาชื่อเสียงและผลประโยชน์จากการทำคดี มากกว่าที่จะมุ่งให้เกิดความชอบธรรมและความเป็นธรรมในสังคม เพื่อเป็นที่พึงของประชาชน การสอนกฎหมายควรมุ่งที่จะให้เกิดคดีความน้อยหรือไม่ให้เกิดคดีมากเกินไป **การไม่เกิดคดีความกันนั้นคือสัญลักษณ์แห่งความเจริญของสังคมอารยะ** แต่ในปัจจุบัน คดีความฟ้องร้องต่างๆ ท่วมท้นจนไม่อาจแน่ใจได้ว่า การพิจารณาตามตัวบทกฎหมายจะทำให้ได้ทุกฝ่ายได้รับความเป็นธรรมแท้จริง มีแต่เพียงผู้ชนะคดีและผู้แพ้คดี

ข้อเสนอและตัวอย่างประเด็นวิจัย

ที่ประชุมมีความเห็นพ้องต้องกันว่า กฎหมายกับสังคมไทยเป็นประเด็นใหญ่ที่มีผลต่อสังคมโดยตรงและมีผลเกี่ยวเนื่องกับปัญหาในประเด็นหลักอื่นๆ โดยเฉพาะในแง่การตีความและการบังคับใช้กฎหมาย ข้อเสนอหัวข้อวิจัยเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เกิดจากการอภิปรายในที่ประชุม

- การศึกษาปัญหาวิกฤตศรัทธาในกระบวนการยุติธรรม (รากฐานกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย การทุจริตในวงการยุติธรรม ประวัติศาสตร์การคอร์รัปชันในสังคมไทย เช่น การซื้อขายตำแหน่ง การไถ่โทษด้วยเงินตรา ฯลฯ)
- กฎหมายของใคร และเพื่อใคร (การตีความและบังคับใช้กฎหมาย รัฐ-ราษฎร องค์ประกอบในกระบวนการใช้กฎหมาย ตำรวจ-อัยการ-ศาล)
- กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมกับสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง (การปรับตัวของฝ่ายตุลาการ อำนาจ ขอบเขต หน้าที่ของตุลาการ)

๑.๔ แนวคิดและการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในสังคม วิถีคิดของคนไทย

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์ วิถีคิดของคนไทยในบางเรื่อง เช่น ศาสนาและความเชื่อ กำลังเปลี่ยนแปลงไป

- ในปัจจุบันเด็กอาจคิดแตกต่างไปจากคนรุ่นก่อน เช่น เขารู้ว่าคนดีเป็นอย่างไรและเขาอยากเป็นคนดี แต่เด็กอาจอธิบายไม่ได้ว่าศาสนาเป็นอย่างไร เขาจำเป็นต้องมีศาสนาหรือไม่ เขาจะเป็นคนดีโดยไม่ต้องนับถือศาสนาได้หรือไม่ วิถีคิดของเด็กและเยาวชนในปัจจุบันมีลักษณะเป็นปัจเจกสูงมากอย่างน่าวิตก ซึ่งอาจเกิดจากผลการศึกษาในสังคม เช่น สอนให้คิดในแนวมุ่งแข่งขันมากกว่าการเรียนรู้ มุ่งความเป็นเลิศมากกว่าความร่วมมือ การศึกษาวิถีคิดจะช่วยให้มองเห็นทิศทางที่สังคมกำลังดำเนินไป การกระทำบางอย่างที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ใช้สติคิด เช่น ความรุนแรงต่างๆที่เกิดขึ้นในทุกกลุ่มทุกเพศและวัย บางทีอาจคิดว่าเมินเฉยเสียบ้างก็ไม่เป็นไร ซึ่งที่จริงจะส่งผลให้ส่วนนี้ส่วนรวมค่อยๆหายไป ไม่มีความผูกพันในฐานะผู้อยู่ร่วมกันในสังคม

- การศึกษาและแสวงหาวิธีคิดทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในเชิงบวก อาจทำให้อธิบายและยกระดับ (move) แนวคิด / วิธีคิดของคนในสังคมได้ ทำให้สามารถตอบโต้/ตอบสนอง (react) สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้อาคัดคิดไว้ (เช่นในกรณีการเกิดความรุนแรงทั้งที่เป็นเรื่องของบุคคลและส่วนรวม) และหากสามารถสร้างยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่ไร้รูปแบบแต่มีพลัง และส่งต่อรูปแบบการเรียนรู้ในลักษณะนี้ไปสู่ชุมชน กระบวนการคิดและวิธีคิดของสังคมก็อาจจะไปสู่ทิศทางที่เหมาะสม ที่จะสร้างความเจริญ ลดความรุนแรง และสร้างพลังร่วมได้ วิธีการส่งความรู้หรือรูปแบบการเรียนรู้เช่นนี้ ในระดับเด็กและเยาวชน อาจทำได้ไม่ยากเพราะกลุ่มนี้จะมีตัวแบบที่ชื่นชอบ (idol) ถ้าจับแนวความสนใจได้ ก็จะสามารถส่งความรู้เช่นนี้ไปได้

- สังคมไทยดั้งเดิมผูกพันกับแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มุ่งแสวงหาความจริง และการปรับใช้ความจริงเหล่านั้น แต่ปัจจุบัน สังคมมุ่งความสนใจที่การปรับใช้ เพื่อให้ได้ผลประโยชน์ที่คาดหวัง โดยไม่สนใจกับจริง (truth) และสาระที่แท้ของเรื่องนั้นๆ ดังเช่น สนใจเรื่องของคอร์รัปชัน แต่ไม่สนใจสาเหตุและผลต่อส่วนรวม ไม่สนใจว่าจะเกิดคอร์รัปชัน สนใจเฉพาะผลประโยชน์ของคอร์รัปชันที่เกิดขึ้น หรือกล่าวโดยสรุปคือสนใจว่าเกิดอะไรขึ้นกับตนเอง แต่ไม่สนใจสิ่งที่เกิดกับผู้อื่นหรือส่วนรวม วิธีคิดในลักษณะปัจเจกเช่นนี้ เป็นรากฐานของปัญหาสังคมหลายลักษณะด้วยกัน ตัวอย่างเช่นปัญหาความรุนแรงในภาคใต้และกรณีทุจริตของหน่วยงานรัฐ

- ในแง่ภาพรวมของสังคม วิธีคิดแบบปัจเจกและมุ่งมองผลประโยชน์เฉพาะตน ไม่ว่าจะเป็นในระดับเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบการศึกษา ระดับวัยทำงาน และระดับผู้นำชุมชนและกลุ่มสังคม ทำให้ขาดเป้าหมายร่วมของสังคม (ตัวอย่างเช่น คนส่วนใหญ่จะสนใจถามว่าได้เงินเดือนเท่าไร แต่ไม่สนใจว่างานที่ทำนั้นมีความเกี่ยวข้องหรือมีส่วนสนองตอบสังคมอย่างไรบ้าง) สังคมที่ขาดเป้าหมายร่วมนี้อาจเรียกว่าเป็นสังคมได้ มีแต่เป้าหมายเฉพาะปัจเจกบุคคล หรืออย่างตลกในระดับกลุ่มเฉพาะ ในขั้นร้ายแรง สังคมอาจทำลายตัวเองและนำไปสู่ความเป็นอนาธิปไตยในที่สุด

ข้อเสนอและประเด็นการวิจัย ที่ประชุมเสนอความเห็นในแง่ประเด็นวิจัยแนวคิด / วิธีคิด ในลักษณะกว้างๆ ซึ่งอาจเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นๆ ในกรอบใหญ่ของการวิจัยได้

- วิธีคิดของคนไทยปัจจุบันในเรื่องศาสนาและความเชื่อ
- ระบบการศึกษาที่ส่งผลถึงวิธีคิดของเยาวชนต่อความเป็นปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม
- แนวคิดเรื่องระบบยุติธรรมและความเป็นธรรมในสังคมไทย
- ระบบความคิดและทัศนคติของคนไทยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน และสังคมโลก

๑.๕ วัฒนธรรมและนโยบายวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ภาษา ศิลปะ สุนทรียะ

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์

- **รัฐกับวัฒนธรรม** การศึกษาประวัติศาสตร์ทางด้านนโยบายวัฒนธรรมของไทยมีอยู่บ้าง แต่ยังไม่ต่อเนื่องสมบูรณ์และขาดความเชื่อมโยง ทำให้ไม่สามารถอธิบายภาพความเป็นไปของวัฒนธรรมในช่วงต่างๆ โดยเฉพาะในแง่นโยบายของรัฐ และความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม นโยบายของรัฐเองขาดความชัดเจนและความต่อเนื่อง มองไม่เห็นว่ารัฐมองชาวบ้านอย่างไร ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในสมัยของจอมพลป. พิบูลสงคราม อาจเป็นสมัยเดียวที่มีหลักฐานการกำหนดนโยบายและบริหารงานด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นผลในด้านบวกหรือลบ การไม่เรียนรู้จากประวัติศาสตร์และประสบการณ์ทำให้เกิดปัญหาเรื่องอัตลักษณ์ ทั้งในระดับชาติและชุมชน รัฐไม่มีกระบวนการกำกับดูแลที่เอาใจใส่จริงจัง ไม่มีการสร้างความรู้ความเข้าใจ ทั้งในระดับของรัฐ และระดับชุมชน ชาวบ้าน ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย

- **ประชาชนกับวัฒนธรรม** สืบเนื่องจากรัฐขาดนโยบายวัฒนธรรมที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ทำให้

ประชาชนขาดโอกาสในการสัมผัสประสบการณ์และความรู้ในการเพิ่มพูนสุนิยมทางศิลปะทุกสาขาและการรับรู้งานศิลปะ ผู้รับงานศิลปะตามไม่ทันผู้สร้างงาน รัฐไม่มีนโยบายการใช้งบประมาณที่สร้างเสริมในส่วนนี้ นอกจากการสร้างอาคารและการแสดงงานศิลปะวัฒนธรรมในช่วงระยะสั้นๆ นโยบายการสั่งห้ามเผยแพร่งานศิลปะ และวรรณกรรม ผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ (หนังสือ งานแสดงศิลปะ ภาพยนตร์ เพลง) ขาดความชัดเจนด้านหลักการและความโปร่งใสในการใช้ดุลยพินิจของรัฐ ทำให้ประชาชนขาดโอกาสรับรู้งานศิลปะ รัฐมีความสนใจ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีอยู่เดิม แต่มุ่งใช้ในการสนับสนุนการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดเงินตราต่างประเทศ โดยไม่ได้คำนึงถึงการสร้างสมทุนทางวัฒนธรรมของปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อประชาชนและต่อประเทศในอนาคต

- **การเปิดรับวัฒนธรรมอื่นมากเกินไป** โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน สืบเนื่องมาจากการที่รัฐตามไม่ทันสังคมโลก และตามไม่ทันนโยบายของประเทศอื่นในด้านการจัดการวัฒนธรรมและการผลิตวัฒนธรรมในเชิงพาณิชย์ เกิดความขัดแย้งกันเองในแง่ของนโยบายของรัฐ เช่น การเดินตามรอยประเทศอื่นในการสร้าง “สินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อส่งออก” แต่ไม่มีความรู้และไม่สนใจ “วัฒนธรรม” ของตนเองอย่างจริงจัง ทำให้ไม่สามารถรักษาวัฒนธรรมเดิม / ปรับวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลง และไม่สามารถปรับ / กำกับ การรับวัฒนธรรมอื่นที่เข้ามาท่วมทับวัฒนธรรมไทย

- **สังคมไทยกำลังสูญเสียวัฒนธรรมการฟังและการอ่าน** ในระบบการสื่อสารแบบมูขปาฐะ(และการถ่ายทอดศิลปะวัฒนธรรมผ่านมูขปาฐะ) ทำให้ต้องฟังซึ่งกันและกันและต่อสู้กันด้วยปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างมีสติ สังคมปัจจุบัน เป็นลักษณะที่ผู้พูดไม่สนใจผู้ฟัง และผู้ฟังไม่จับสาระที่แท้จริงของคำพูด ส่วนวัฒนธรรมการอ่านนั้น เป็นวัฒนธรรมระบบลายลักษณ์ที่ใช้ภาษาเขียนเป็นสื่อ แต่ภาษากำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยไม่มีระบบการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพและได้รับความเชื่อถือ วิธีการอ่านและประสิทธิภาพในการอ่านด้อยลงทุกรูปแบบ ปัญหาการอ่านหนังสือ “น้อย” (ปริมาณ) สำคัญน้อยกว่าการอ่านหนังสือ “เป็น” (คุณภาพ) สังคมยังไม่ตระหนักถึงปัญหาที่แท้จริงของการอ่านของเยาวชนและคนในสังคมโดยรวม

นอกจากนี้ ในแง่ศิลปะสาขาวรรณกรรม คนไทยโดยรวมยังมีความรู้น้อยในเรื่องวรรณกรรมประเทศเพื่อนบ้าน และวรรณกรรมระดับคลาสสิกของโลก ทำให้มีผลกระทบถึงการรับประสบการณ์ร่วมของสังคมโลกและสังคมเพื่อนบ้าน ขาดความเข้าใจและการตามทันในแง่ความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงของโลก การสร้างงานในรูปแบบใหม่และแนวคิดใหม่มักอยู่ในกลุ่มผู้รู้ผู้ศึกษา แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่อาจรับรู้ร่วมได้ เพราะขาดการแปลงานระดับดี การสนับสนุนยังอยู่ในวงแคบ ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

- **อัตลักษณ์และความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตไทย** มีข้อสังเกตว่าครอบครัวไทยกำลังมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น (พ่อ-แม่-ลูก) และยิ่งกว่านั้น จะมีครอบครัวแม่ (โสด)เลี้ยงลูก (single mom) มากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้จะส่งผลถึงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวและสังคมในอนาคต แม้จะไม่ใช่ปัญหาโดยตรงต่อศิลปะวัฒนธรรม แต่วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์ในฐานะผู้สร้างและผู้รับงานศิลปะและผู้สืบทอดวัฒนธรรมในระยะต่อไป อนึ่ง ในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ชนกลุ่มน้อย ที่อยู่ในประเทศไทยมายาวนาน และแรงงานข้ามชาติที่อาจหลั่งไหลเข้ามาในระยะการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน กระบวนการทางวัฒนธรรมที่เคยมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปในสังคมไทยแต่เดิม ซึ่งทำให้เกิดการกลมกลืนและการรับรู้ร่วมกัน ทั้งในแง่อัตลักษณ์กลุ่ม ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม น่าจะได้รับผลกระทบทั้งในบวกและลบ ดังมีการตั้งข้อสังเกตถึงปัญหา “คนขาดราก” และ “คนรากขาด” ทั้งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและอาจเพิ่มขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอและประเด็นการวิจัย มีข้อเสนอประเด็นวิจัยในด้านศิลปะวัฒนธรรมและนโยบายวัฒนธรรม ดังนี้

- อัตลักษณ์ไทย อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ (ความเกี่ยวโยงทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต)

- วรรณกรรมไทย : การคัดสรรและการศึกษาในเชิงวิเคราะห์
- เอกลักษณะศิลปะไทย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์และในบริบทประวัติศาสตร์
- บทบาทของรัฐและภาคเอกชนในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปะไทย
- วิฤตสถาบันสงฆ์ในสังคมไทย
- สถานภาพสตรีไทยในปัจจุบัน
- ครอบครัวไทยและแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต
- เพศสภาพและเพศวิถีในสังคมไทย (เพศทางเลือก พฤติกรรมเบี่ยงเบน ปัญหาอาชญากรรมทางเพศ การคุกคามทางเพศ (sexual harassment) ฯลฯ

๑.๖ สื่อกับความรุนแรงในสังคมไทย การครอบงำของทุนนิยม สื่อที่ไม่แสวงหาความจริง

ข้อเท็จจริงและสถานการณ์ เนื่องจากประเด็นเรื่องสื่อกับสังคมไทย มีเนื้อหากว้างขวาง ครอบคลุมหลายมิติ และเกี่ยวเนื่องกับประเด็นหลักต่างๆ ที่ประชุมจึงอภิปรายโดยมุ่งประเด็นสื่อกับความรุนแรงในสังคมไทย ซึ่งเป็นสถานการณ์จริงและเป็นปัญหาที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

- **สื่อกับความรุนแรงในสังคมไทย** สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อมัลติมีเดียรูปแบบต่างๆ ใช้ภาษาหยาบคายมากขึ้น มีแนวโน้มในทางปลุกความคิดและการกระทำที่ใช้อำนาจในทางรุนแรง ก้าวร้าว การต่อสู้ทางกายภาพ การปะทะคารมโหหารที่มุ่งยั่วอารมณ์มากกว่าจะทำให้เกิดการโต้แย้งทางปัญญา กระตุ้นให้เกิดสัญชาตญาณฝ่ายต่ำและการใช้อารมณ์ตอบโต้ฝ่ายตรงข้าม การลวงเกิน / ละเมิด ปรากฏในสื่อจนกลายเป็นความเคยชินของผู้รับสื่อ การใช้ภาพและถ้อยคำที่ลวงละเมิดสิทธิส่วนบุคคลถูกทำให้เห็นเป็นเรื่อง “ปกติ” ทั้งที่สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการทำให้คนในสังคมใช้ความรุนแรงมากขึ้นและเห็นความรุนแรงเป็นเรื่อง “ธรรมดา”

- **วัฒนธรรมการโกหกในสังคมไทย** เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทั้งที่เป็นเรื่องใหญ่และเกี่ยวข้องกับคนในระดับสูง (ระดับผู้บริหารและผู้มีอำนาจ) โดยสื่อเป็นช่องทางเผยแพร่ วัฒนธรรมการโกหกเป็นลักษณะของการเอาตัวรอดโดยไม่ต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบและความรู้สึกผิด การคำนึงถึงประโยชน์เฉพาะหน้าและเฉพาะตนเป็นหลัก ซึ่งอาจจะไปสัมพันธ์กับการทุจริตคอร์รัปชันทั้งในวงการรัฐและเอกชน สังคมไทยจึงมีภาวะที่ส่งเสริมบุคคลแบบศรีธนญชัย คือใช้ไหวพริบเอาตัวรอด โกหกซึ่งหน้า เอาเปรียบผู้อื่นและมุ่งประโยชน์ตนเป็นสำคัญ การที่สื่อเป็นช่องทางเผยแพร่อาจเป็นผลทั้งทางบวกและลบ คือทำให้สังคมรู้ความจริง แต่ในทางตรงกันข้าม สังคมจะเริ่มคุ้นเคยกับพฤติกรรมทำนองนี้และเห็นว่าไม่ใช่เรื่องใหญ่ เวลาผ่านไปก็ลืมได้ หากไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง

- **สื่อกับทุนนิยม** การครอบงำสื่อ ในสังคมทุนนิยมสื่อจะกลายเป็น“ลูกน้อง” ทุนนิยม สื่อประเภท investigative journalism ไม่ได้ได้รับความนิยมในสังคมไทย แม้จะมีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่แพร่หลายในวงกว้าง (เช่น สมาคมผู้สื่อข่าวที่รวมกลุ่มกันเพื่อแสวงหาข้อมูลข้อเท็จจริงที่เชื่อถือได้ หรือ Democratic watch ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ) สื่อส่วนใหญ่จึงถูกทุนนิยมครอบงำและกลายเป็นเครื่องมือของทุนนิยม ทำให้ประชาชนกลายเป็นคน “เชื่อง” คือไม่ต้องคิดมาก รับรู้รับฟังเท่าที่สื่อเสนอให้ดูให้ฟังและให้อ่าน อิทธิพลการครอบงำนี้รวมไปถึงการโฆษณาสินค้าฟุ่มเฟือย กีฬา บันเทิง และข่าวสังคมต่างๆด้วย เทคโนโลยีทำให้ข้อมูลเหล่านี้ท่วมทับ โดยที่สังคมไม่มีเวลาตรวจสอบและหาข้อสรุป ข้อเท็จจริง

- **สื่อออนไลน์** สังคม social network และสื่อออนไลน์กำลังมีอิทธิพลสูงในสังคมไทย มีข้อสังเกตว่า สื่อและศาสนา มีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ การแสดงความจริงแก่คนในสังคม ซึ่งทำให้มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคน แต่ศาสนาสร้างอิทธิพลความเชื่อดังกล่าวจากกระบวนการของตนเอง ในขณะที่

สื่ออาจรับข้อมูลความจริงจากที่อื่นมาเผยแพร่ โดยไม่มีกระบวนการแสวงหาความจริงโดยตนเอง จึงมีข้อสงสัยว่า สื่อนำอิทธิพลมาจากที่ใด หรือใครเป็นผู้สร้างอิทธิพลให้แก่สื่อ โดยเฉพาะหากสื่อ ทุนนิยม และเทคโนโลยี รวมเป็นพันธมิตรกัน จะเป็นประเด็นที่น่าวิตกเพราะเงินและสื่อจะเป็นตัวปลูกกิเลสคนในสังคม โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัว ผลัก สื่อจะเป็นผู้สร้างมูลค่าของสิ่งต่างๆ ขึ้นมาทั้งในแง่การเพิ่มและลด โดยอาศัยการโฆษณาเป็นตัวช่วย ใน ปัจจุบันสื่อจึงกลายเป็นผู้สร้างมูลค่าเสมือนขึ้นมาในระบบ ตลาดใดที่ยังไม่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ก็จะมีมูลค่าเท็จ ในสังคมเป็นจำนวนมากที่สร้างขึ้นผ่านสื่อลักษณะต่างๆ ทั้งสื่อออนไลน์และสื่อสิ่งพิมพ์

- **การคุกคามสื่อและบุคลากรสื่อ** ในอุดมคติ สื่อต้องนำเสนอความจริง หรือทำหน้าที่เป็นสื่อ ส่งผ่านวาทกรรม (discourse) เพื่อให้เข้าใจความจริงมากที่สุด แต่ในปัจจุบัน สื่อที่มุ่งทำหน้าที่แสวงหาความจริง ข้อมูลข้อเท็จจริง อยู่ในสถานะค่อนข้างแคบขวาง เพราะสังคมในระบบทุนนิยมไม่อาจช่วยเหลือได้ สื่อมวลชนที่ แสวงหาและนำเสนอข้อเท็จจริง ไม่ได้รับการปกครองคุ้มครองเท่าที่ควร เพราะสังคมก็ไม่สนใจแสวงหาความจริง ในแง่สาระความรู้และวิชาการ สื่อเคยผลิตรายการมีคุณภาพและมีความร่วมมือระหว่างสื่อ (เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์) กับวงวิชาการและผู้รู้ แต่ปัจจุบันรายการที่เป็นสาระความรู้แทบ ไม่สามารถหาช่วงเวลาหรือพื้นที่ใน สื่อได้ เพราะไม่สามารถสร้างมูลค่าหรือประโยชน์โดยตรงในเชิงธุรกิจ ความ สัมพันธ์ระหว่างสื่อกับวงวิชาการจึงค่อยๆ จางหายไป สื่อส่วนใหญ่มุ่งความสำเร็จทางการขายและโฆษณาเป็น สำคัญ และแปรเปลี่ยนเป็นสื่อที่มุ่งความบันเทิง (ดังเช่นรายการข่าวโทรทัศน์ ที่เสนอในรูปการอ่านข่าว แทรก การวิพากษ์วิจารณ์เชิงสนุกสนาน ข่าววงการบันเทิงที่ไม่ได้ให้สาระแก่ผู้ชม แต่กลับแฝงการโฆษณา ขว้าย่อย เชิงซุบซิบสังคม) สื่อในปัจจุบันจึงมิได้ทำหน้าที่สื่อสารข้อเท็จจริงเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่คนในสังคม

ข้อเสนอและประเด็นวิจัย

- อิทธิพลสื่อมวลชนต่อพัฒนาการของภาษาไทย
- ปัญหาการขยายตัวของสื่อสมัยใหม่ : รัฐกับมาตรการควบคุมเนื้อหาของสื่อ
- สื่อกับความรุนแรงในสังคม : การแสวงหาและนำเสนอข้อเท็จจริง
- สื่อในสังคมทุนนิยม : รัฐ – ทุนนิยม – สื่อ – ประชาชนผู้รับสาร
- สถาบันสื่อและองค์กรข่าวสาร

ประเด็นอื่นๆ ที่ประชุมได้อภิปรายถึงประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นใน สังคมไทย ซึ่งควรจะได้มีการแสวงหาข้อเท็จจริง วิเคราะห์วิจัย และนำเสนอ เพื่อให้สังคมตระหนักถึงความ สำคัญของปัญหาและสถานการณ์เหล่านั้น ประเด็นต่างๆ ที่เสนอในการประชุมมีดังนี้

๑. พื้นที่เพื่อความเบิกบานของชีวิตในสังคมเมือง ปัจจุบัน ชุมชนในประเทศไทยพัฒนาสู่ความเป็นสังคม เมือง ผู้คนมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง มากน้อยแล้วแต่ความเจริญทางเทคโนโลยีและปัจจัยอื่นที่เข้าไปมีผลต่อคน ในพื้นที่นั้น แต่เดิมในชุมชนชนบท ชาวบ้านมักจะมีพื้นที่ของชุมชนที่สามารถร่วมกันสร้างสรรค์ความบันเทิง รับรองศิลปะ และสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในปัจจุบันจำนวนประชากรที่ขยายตัวรวดเร็วและสภาพ ชีวิตแบบสังคมเมืองทำให้ลักษณะพื้นที่ดังกล่าวหายไป นอกจากในชุมชนประเภทบ้านจัดสรรขนาดใหญ่หรือ คอนโดมีเนียมราคาแพง ที่จะมีการจัดพื้นที่สวน ออกกำลังกาย สระน้ำ ฯลฯ ซึ่งจะถูกจำกัดสิทธิไว้ให้เฉพาะผู้ อยู่อาศัยในชุมชนนั้นๆ สถานที่ทำงานหลายแห่งเริ่มจัดให้มีพื้นที่สำหรับการพักผ่อนและสังสรรค์ภายในที่ทำการ ของตน ซึ่งอาจเป็นการแยกออกจากชีวิตของครอบครัว (นอกจากจะเป็นคนโสดที่พำนักอยู่ลำพังในพื้นที่เมืองและ เขตธุรกิจ) จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดความฉุกละหุกว่า **พื้นที่ส่วนกลางเพื่อความเบิกบานของคน ในสังคมเมืองอยู่ที่ใด มีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบและเป้าหมายอย่างไร** สวนสาธารณะและพื้นที่สีเขียว

ชีวิตที่เริ่มจัดขึ้นเป็นหย่อมๆ ในเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ สนองความประสงค์นี้ได้อย่างไร นอกจากการออกกำลังกาย เดินเล่นชมสวนแล้ว การแสวงหาความสร้างสรรค์ สร้างสติปัญญา โดยอยู่ในแนวทางของการสร้างความผ่อนคลาย ความเบิกบาน รื่นรมย์ เช่น เล่นดนตรีกลางแจ้ง ชมการเสนองานศิลปะในพื้นที่เปิด (ให้โอกาสคนที่อยากเสนองาน โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสถาบันศิลปะ องค์กร หรือกระบวนการจัดการใดๆ เป็นตัวตั้ง) พื้นที่ในลักษณะดังนี้ อาจมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมเมืองและวิถีชีวิตในเมืองที่มีคุณภาพ มีคุณค่าและสุนทรียะของชีวิต อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ชน

๒. การศึกษาระบบความคิดเกี่ยวกับความชราและความตายของคนไทยในปัจจุบัน ในขณะที่เทคโนโลยีทางการแพทย์มีคุณภาพมากขึ้น ทำให้คนมีอายุยืนนาน มีช่วงอายุเฉลี่ยยาวขึ้น แต่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยว่าคนทั่วไปรู้สึกว่าการมีชีวิตที่ยาวนานขึ้นนี้ เป็นชีวิตที่มีความสุขหรือไม่ อย่างไร ปัจจุบันจะเห็นว่าคนในสังคมเริ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับความชราและชีวิตในยามชราที่ครอบคลุมไม่อาจดูแลได้ รวมทั้งความเจ็บป่วยเรื้อรังหรือโรคที่มากับอายุ เช่นอัลไซเมอร์ การมองหาวิถีชีวิตในบั้นปลายที่อาจช่วยตนเองไม่ได้ แต่สามารถจะอยู่ได้โดยไม่เป็นภาระของผู้อื่น จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ตลอดจนการที่ผู้สูงอายุเริ่มมีแนวคิดในการปฏิบัติธรรมลักษณะต่างๆ ทั้งที่ไปกับครอบครัว ไปกับกลุ่มเพื่อน หรือเกิดมีกลุ่ม “ญาติธรรม” ที่ดูแลช่วยเหลือกันเสมือนเป็นครอบครัวเครือญาติ (ในสมัยก่อน คนชรา มักจะไปวัดใกล้บ้าน โดยที่ยังมีลูกหลานดูแลอยู่ในครอบครัว) สภาวะการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องความชราและความตายของคนไทย อาจจะเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง ผู้คนอาจมีความกังวลมากขึ้นในเรื่องความแก่ การดูแลตัวเอง และความตาย ไม่ว่าจะเป็นในสังคมชนบทหรือสังคมเมือง การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (ที่ไม่ได้อยู่ในกระบวนการขององค์กรหรือหน่วยงานที่มีการกิจโดยตรงในเรื่องเหล่านี้) น่าจะมีประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแก่ผู้คนในสังคม

๓. ประชาธิปไตยและการเมืองภาคประชาชน มีข้อสังเกตว่า ขณะนี้สังคมไทยอยู่ในวังวนของประชาธิปไตยแบบส่งตัวแทนเข้าสภา ซึ่งมีคนจำนวนหนึ่งบอกว่าเป็นวิธีเดียวที่เป็นประชาธิปไตย เสียงส่วนน้อยต้องปฏิบัติตามเสียงส่วนใหญ่เสมอ ทำให้คิดว่าสังคมไม่น่าจะจบขนาดนั้น และน่าจะแสวงหาวิธีการเช่น participatory เพื่อเข้าสู่ชุมชนในการทำวิจัย เมื่อพูดถึงประชาธิปไตยก็จะไม่พูดถึงแต่เรื่อง ส.ส. , ส.ว. , ส.ก. , ส.ช. เท่านั้น มีตัวอย่างของชุมชนที่พยายามจะแสวงหาและสร้างวิถีชีวิตตามแบบของเขาเอง (เช่น ชุมชนกุดชุม อ.กุดชุม จ.ห้วยไร่) ที่พยายามหลีกเลี่ยงการครอบงำของอิทธิพลเศรษฐกิจและทุนนิยม โดยสร้างเบ้าขึ้นมาใช้ภายในชุมชน) การที่ชุมชนสามารถสร้างอำนาจของตนเองขึ้นมาได้ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง อาจจะเป็นตัวแบบหนึ่งที่เป็นทางเลือกของประชาธิปไตยที่หลากหลายกว่าเดิมได้

๔. เศรษฐกิจและสังคมไทย : มองไกลไปข้างหน้า มีประเด็นวิจัยที่น่าสนใจหลายประเด็น เช่น

- ลักษณะโครงสร้างประชากร : ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ
- ปัญหาชนต่างชาติในสังคมไทยและผลกระทบ
- ปัญหายาเสพติด
- ปัญหาความยากจน : กลุ่มคนผู้ยากและคนชายขอบ
- ผลกระทบของทุนนิยมใหม่
- การเข้าถึงบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุขในสังคมไทย
- ปัญหาอาชญากรรมทางเพศ

๖. กระบวนการศึกษาวิจัยและรูปแบบการวิจัย

ในการเสนอกรอบการวิจัย “มนุษยศาสตร์กับวิกฤตสังคมไทย” ที่ประชุมได้พิจารณาบทบาทและวิธีการวิจัยของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตลอดจนเป้าหมายและรูปแบบของการศึกษาวิจัย เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของการกำหนดกรอบการวิจัย

บทบาทและคุณูปการของงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ในการประชุม ได้พิจารณาบทบาทและคุณูปการงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อทบทวนและปรับแก้ปัญหาเกี่ยวกับงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่มักมีข้อสรุปว่า เป็น“งานวิจัยขึ้นหิ้ง” และเพื่อสนองวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ (เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะตอบปัญหาสำคัญของสังคม) ดังนี้

๑. การสำรวจสถานะภาพความรู้และกำหนดประเด็นวิจัยสำคัญต่างๆ ที่**ตอบปัญหาของสังคมไทยร่วมสมัยได้ชัดเจน** โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนพื้นฐานของงานวิจัยที่ใช้ประโยชน์จากมุมมองของศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๒. จุดประกายความรู้และการตระหนักถึงความสำคัญของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ในการนำสังคมไทยเข้าสู่การเป็นสังคมแห่งการแสวงหาภูมิปัญญา โดย**เสนอผลงานที่มีประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม และสื่อสารให้สังคมเข้าใจได้**

๓. การได้ผลงานวิจัยพร้อม**ข้อเสนอแนะด้านนโยบายที่ส่งผลกระทบต่ออนาคตของสังคมไทย** โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาดุลยภาพระหว่างวัตถุนิยมกับมนุษยนิยม

ประเด็นวิจัยหลักและประเด็นย่อยต่างๆ ที่เสนอไว้แล้วนั้น เป็นตัวอย่างที่แสดงถึงหัวข้องานวิจัยที่ตอบปัญหาสำคัญของสังคม ซึ่งจะต้องประกอบด้วยการเสนอโครงการวิจัย ที่สามารถสร้างผลงานที่มีประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมและสื่อสารโดยตรงกับคนในสังคม เพื่อให้เกิดผลกระทบทั้งในเชิงนโยบายและการนำไปปฏิบัติ ที่ประชุมจึงได้อภิปรายและเสนอกระบวนการศึกษาวิจัยตามแนวคิดหลายแนวหลายลักษณะ ที่คาดว่าจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสร้างกรอบวิจัยและการเสนอโจทย์วิจัย เพื่อช่วยให้ผู้ที่สนใจจะเสนอโครงการวิจัยได้มองเห็นทิศทางและกระบวนการรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่อาจนำไปใช้ในการสร้างโครงการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ สกว. ในการสร้างกรอบการวิจัยสาขามนุษยศาสตร์ ที่ได้ผลงานเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นเพียงแนวคิดและกระบวนการหลายลักษณะ ซึ่งผู้เสนอโครงการไม่จำเป็นต้องยึดถือเป็นเกณฑ์หรือกระบวนการวิจัยสำหรับโครงการที่ประสงค์จะเสนอต่อ สกว.

กระบวนการศึกษาวิจัย

- **การสร้าง research program** การทำ research program เป็นการทำงานวิจัยที่รวมหลายสาขาเข้าด้วยกัน โดยอาจศึกษาประเด็นเดียวกันหรือเกี่ยวเนื่องกัน เพื่อให้เห็นภาพรวมที่จะส่งผลในหลายมิติ หรือมีผลในระยะเวลายาวนาน ผู้วิจัยอาจมาจากหลายสาขาวิชา (ตัวอย่างเช่นการศึกษาของอินเดียเรื่อง *monsoon* ซึ่งมีนักวิจัยสาขาสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พฤษศาสตร์)

การทำวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ควรนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม จากประสบการณ์การทำวิจัย ทำให้เข้าใจได้ว่า ความสำเร็จในการผลักดันให้เกิดเป็นนโยบายของรัฐ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของสังคมได้นั้น จะไม่เกิดจากการทำวิจัยเพียงขึ้นเดียวหรือเรื่องเดียว แต่เกิดจาก **การสั่งสมความรู้** ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด และ นำไปสู่การผลักดันเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่นการผลักดันเรื่องแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งทำต่อเนื่องมาหลายปี จนได้ข้อสรุปและความรู้ที่มาจากการทำวิจัยจำนวนไม่น้อย จึงสามารถทำให้สังคมเข้าใจ รัฐยอมรับแนวคิดและสร้างนโยบายเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านได้ในที่สุด

การทำงานในแนวการสร้าง research program จึงน่าจะเหมาะสำหรับกรอบการวิจัยนี้ และในแง่ทิศทาง ควรสร้าง**โปรแกรมที่สร้างสรรค์สังคมและระดมทุนสนับสนุนให้แกสังคม** เพื่อให้เกิด **ทุนในทางบวก** ของสังคม เป็นต้นว่า การศึกษาวิถีคิดของคนในสังคมไทยบางเรื่อง เช่น ศาสนา วิถีคิดของคนรุ่นใหม่ เพราะการตั้งโจทย์ที่

มองแต่ปัญหาอาจทำให้รู้สึกหมดหวัง จึงควรมองในทางบวก และอาจทำงานในลักษณะเป็นเครือข่าย เพื่อให้สามารถครอบคลุมข้อมูลและได้ข้อสรุปในวงกว้าง ไม่ใช่โจทย์เฉพาะเรื่อง เฉพาะพื้นที่หรือเฉพาะกลุ่ม

- **การทบทวนวิธีคิด / การศึกษาแบบย้อนพินิจ** ในการตอบโจทย์การแก้ปัญหาของสังคม สังคมไทยและคนไทยมีวิธีคิดในการตอบโจทย์หรือรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างไร นักวิชาการและนักพัฒนาที่ทำงานกับสังคม ทำงานอย่างไร มีวิธีการที่จะทำความเข้าใจกับสังคมได้อย่างไรบ้าง ทั้งในแง่แนวคิดและกระบวนการ การใช้รูปแบบหรือวิถีปฏิบัติ (modus operandi) ตามแบบเดิมๆ อาจจะต้องปรับเปลี่ยนหรือเสนอรูปแบบใหม่ๆ บ้าง ตัวอย่างเช่น การทำความเข้าใจวิธีคิดของนักวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ อาจทำให้เห็นว่าความรู้ในสาขานี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างไร วิธีการเหล่านี้จะช่วยให้การทำงานแบบผลิตซ้ำความรู้เดิม เช่น วิจัยเรื่องคอร์รัปชัน อาจได้รูปแบบใหม่ๆ ของคอร์รัปชัน แต่ไม่ได้สร้างความรู้ใหม่ในเรื่องคอร์รัปชัน ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจและการแก้ปัญหาคอร์รัปชันได้

การทบทวนวิธีคิด หรือการย้อนพินิจ จะช่วยให้เกิดการสกัดความรู้จากการทบทวนประวัติศาสตร์ ประสบการณ์ และการสั่งสมการเรียนรู้ต่างๆ จากความเป็นไปในสังคม เพื่อมองทิศทางและแนวโน้มของความเป็นไปได้ในการตอบโจทย์ และ/หรือ การแก้ปัญหาของสังคม

- **การวิจัยระบบ / การจัดระบบ** การทำความเข้าใจมิติเชิงระบบ อาจเป็นพื้นที่หรือขอบเขตการวิจัย (area) ที่ทำวิจัยได้ลึกซึ้งและมีประโยชน์ ดังเช่น ในสังคมไทยมีพฤติกรรมหลายลักษณะที่เป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากระบบ เมื่อเกิดวิกฤตอุทกภัย ในพ.ศ. ๒๕๕๔ รัฐและสังคมไม่มีการจัดระบบความช่วยเหลือ ไม่มีระบบที่จะให้ชาวบ้านสามารถช่วยตัวเองได้บ้าง ความช่วยเหลืออาจไม่ตรงกับความต้องการ หรือไปไม่ถึงผู้เดือดร้อน หรือความช่วยเหลือเช่นการแจกถุงยังชีพ อาจทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท แย่งชิง เพราะชาวบ้านไม่รู้ว่าจะมีใคร หนวยไหน ไปแจกของช่วยเหลือที่ไหน เมื่อไร จะมีของพอแจกหรือไม่ ความช่วยเหลือบางลักษณะอาจทำให้ชาวบ้านไม่หาวิธีช่วยตนเองบ้าง ได้แต่รอรับความช่วยเหลือ ความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ถูกละทิ้งไป หรือมีความรู้อยู่แต่ไม่เพียงพอกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ขาดการสนับสนุนทางเทคโนโลยีใหม่ที่จะช่วยเสริมภูมิปัญญาเดิมได้ ฯลฯ

การวิจัยระบบเป็นแนวการวิจัยที่เป็นประโยชน์มากในปัจจุบัน และอาจทำร่วมกันได้หลายสาขาเช่นกัน

- **การวิจัยที่ใช้รูปแบบกิจกรรมลักษณะต่าง ๆ** การวิจัยที่ดำเนินการด้วยการจัดกิจกรรมบางลักษณะ อาจเหมาะสมกับเป้าหมายและส่งผลที่เป็นรูปธรรม นอกเหนือไปจากการได้รับข้อสรุปจากคำตอบโจทย์วิจัยนั้นๆ เช่น การจัดเสวนา อภิปราย การจัดชุดบรรยาย (lecture series) การประชุมเสวนาแบบ forum และการจัดให้มี dialogue (การสนทนารูปแบบต่างๆ เช่น research dialogue) โครงการวิจัยที่ใช้รูปแบบกิจกรรมเหล่านี้ อาจช่วยกระตุ้นให้เกิดความมีชีวิตชีวาโดยเฉพาะในสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย อาจสร้างโจทย์หรือประเด็นวิจัยที่ทำร่วมกันในวงกว้างภายในสถาบัน และร่วมกับคนภายนอก จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดพลังประสานทางวิชาการ และในระหว่างการทำโครงการ การเผยแพร่ก็จะเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน ไม่ต้องรอให้ถึงช่วงเสร็จสิ้นการวิจัยแล้วเผยแพร่ผลงาน ซึ่งมักไม่ค่อยได้ผลหรือเผยแพร่อยู่ในวงเฉพาะ แต่การสนทนา การได้ร่วมออกความคิดเห็นต่างๆ จะส่งผลกระทบที่ต่อเนื่องและช่วยให้เกิดลักษณะการกลุ่มวิจารณ์ที่มีประโยชน์ต่อโครงการนั้นๆ ด้วย การสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่วงการศึกษาในลักษณะนี้จะมีผลในหลายมิติ (ตัวอย่างเช่น ขณะนี้โครงการ In Trend ซึ่งติดตามเรื่องนวัตกรรมการศึกษาทั่วโลก แล้วจัดเป็น platform สองเดือนครั้ง เช่น จัดในหัวข้อ การเรียนรู้เพื่อรับมือกับภัยพิบัติ ซึ่งได้เรียนรู้จากการถอดบทเรียนจากทั่วโลก อาจไม่ได้นำไปแก้ปัญหาโดยตรง แต่เกิดการสร้างแนวร่วมทางปัญญา ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของมนุษยศาสตร์

การจัดโครงการที่ใช้กิจกรรมในลักษณะต่างๆ เหล่านี้ อาจจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของสื่อ ซึ่งก็จะเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพิ่มขึ้น และมีประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

นอกจากนี้ ที่ประชุมเสนอแนวคิดและเกณฑ์ในการสร้างโครงการ ตลอดจนองค์ประกอบของโครงการวิจัยที่มีนัยสำคัญและสมควรเสนอไว้ในที่นี้ด้วย ดังนี้

- แนวทางการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของสังคม ปัญหาของประเทศ ต้องประกอบด้วย **ธรรมชาติ** และสนับสนุนด้วย **ความรู้** การวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อาจจะให้คำตอบเชิงนโยบายที่แม่นยำไม่ได้ แต่จะให้คำตอบที่มีคุณค่าได้ทั้งในแง่ปรัชญาและการปฏิบัติ
- กระบวนการหลักในการศึกษาวิจัยนี้ต้องมี ๒ กระบวนการหลัก คือ
 ๑. การแสวงหาความจริง ข้อเท็จจริง (Fact finding)
 ๒. การศึกษาทางออก การแก้ไขปัญหา (Solution) เพื่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงแก่สังคม (social relevance)
- โครงการควรกำหนด area ที่ชัดเจน หรือจัดให้มี sub-heading เพื่อให้เป็นชุดวิจัยที่เป็นรูปธรรม
- เป้าหมายของโครงการควรมุ่งในเรื่องที่มีผลกระทบต่อสังคม **สามารถชี้ให้เห็นสังคมได้**
- มีกระบวนการเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้ผลและได้ประโยชน์จากผลการวิจัยนั้นๆ
- งานวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ต้องเกิดจาก **ความสนใจของผู้วิจัยเอง**
- กลไกการสนับสนุนการวิจัย ควรได้รับการพิจารณาปรับปรุงรูปแบบ / เงื่อนไข การสนับสนุน เพื่อให้เหมาะสมกับธรรมชาติของสาขา และไม่ทำให้เกิดกระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรมความรู้ (ซึ่งอาจเหมาะสมกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์บางกลุ่ม)

ผลสรุป

ในการจัดประชุมระดมความคิดเพื่อสร้างกรอบการวิจัยและโจทย์วิจัย ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้จัดประชุมผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๑๐ คน รวม ๔ ครั้ง และการประชุมย่อยอีก ๒ ครั้ง ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน ๒๕๕๕) โดยกำหนดวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเสนอประเด็นการพินิจสังคมในแง่มุมต่างๆ ที่ควรจะมีการศึกษาและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะของสังคมในปัจจุบัน ความเป็นไปและแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้น
๒. เพื่อสังเคราะห์ประเด็นสำคัญที่จะนำไปสร้างกรอบการวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
๓. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะตอบปัญหาสำคัญของสังคม

กรอบวิจัย

จากการเสนอประเด็นการพินิจสังคม เพื่อทำความเข้าใจข้อเท็จจริงและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ที่ประชุมได้ข้อสรุปที่เป็นกรอบการวิจัย ๖ ประเด็น และมีข้อเสนอประเด็น / หัวข้อวิจัย ที่เป็นตัวอย่าง คือ

๑.๑ คอร์ปชั่นกับสังคมไทย คอร์ปชั่นในระบบราชการ และธุรกิจเอกชน ทัศนะของสังคม

- การฉ้อราษฎร์บังหลวง
- การขาดคุณธรรมและความโปร่งใสในการบริหารราชการแผ่นดิน
- คุณภาพบริการของหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรมหาชน
- กระบวนการตัดสินใจและการรับผิดชอบในระบบราชการ
- การเมืองกับระบบราชการ

๑.๒ การศึกษาและระบบการบริหารจัดการการศึกษา การศึกษากับการแสวงหาความจริง

- นโยบายการศึกษาของรัฐ (คุณภาพการศึกษา องค์กรที่รับผิดชอบ กระบวนการผลิตครู ลักษณะการจัดการศึกษา ระบบการประเมินคุณภาพ โอกาสทางการศึกษา)
- ประวัติศาสตร์การศึกษาของไทย (แนวคิดการจัดการศึกษาแบบตะวันออก และแบบ

ตะวันออก การศึกษาที่ผูกพันศึกษาและจริยศึกษาไว้ด้วยกัน วัดกับการศึกษา
การศึกษาของสงฆ์ ฯลฯ)

-ปรัชญาการศึกษากับสังคมไทยในอนาคต (ศีลธรรมและจริยธรรม ทักษะการดำเนินชีวิต
วิชาการที่เน้นการวิเคราะห์วิจารณ์และวิพากษ์ ศักยภาพในการแข่งขัน การศึกษาที่ทำให้
คนมีความรู้สึกถึงความเท่าเทียมกัน การศึกษากับระบบความคิดของคนไทย การทำ
Anthology ของการศึกษาไทยในรอบ ๑๐๐ ปี : มองไปข้างหน้า เพื่อให้มองเห็นภาพ
การศึกษาในอนาคต)

-การเรียนรู้ภาษาไทยและภาษาอื่นๆ (การอ่าน การเขียนและการใช้ภาษาไทยให้มีคุณภาพ
การส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ การเรียนภาษาในเชิงวัฒนธรรม
ภาษากับอัตลักษณ์)

๑.๓ กฎหมายกับสังคมไทย การบังคับใช้กฎหมาย และความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม

-การศึกษาปัญหาวิกฤตศรัทธาในกระบวนการยุติธรรม (รากฐานกระบวนการยุติธรรมใน
สังคมไทย การทุจริตในวงการยุติธรรม ประวัติศาสตร์การคอร์รัปชันในสังคมไทย เช่น
การซื้อขายตำแหน่ง การได้โทษด้วยเงินตรา ฯลฯ)

-กฎหมายของใคร และเพื่อใคร (การตีความและบังคับใช้กฎหมาย รัฐ-ราษฎร
องค์ประกอบในกระบวนการใช้กฎหมาย ตำรวจ-อัยการ-ศาล)

-กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมกับสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง (การปรับตัวของฝ่าย
ตุลาการ อำนาจ ขอบเขต หน้าที่ของตุลาการ

๑.๔ แนวคิดและการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของคนในสังคม วิถีคิดของคนไทย

-วิถีคิดของคนไทยปัจจุบันในเรื่องศาสนาและความเชื่อ

-ระบบการศึกษาที่ส่งผลถึงวิถีคิดของเยาวชนต่อความเป็นปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม

-แนวคิดเรื่องระบบยุติธรรมและความเป็นธรรมในสังคมไทย

-ระบบความคิดและทัศนคติของคนไทยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน และสังคมโลก

๑.๕ วัฒนธรรมและนโยบายวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ภาษา ศิลปะ

-อัตลักษณ์ไทย อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ (ความเกี่ยวโยงทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต)

-วรรณกรรมไทย : การคัดสรรและการศึกษาในเชิงวิเคราะห์

-เอกลักษณ์ศิลปะไทย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์และในบริบทประวัติศาสตร์

-บทบาทของรัฐและภาคเอกชนในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปะไทย

-วิกฤตสถาบันสงฆ์ในสังคมไทย

-สถานภาพสตรีไทยในปัจจุบัน

-ครอบครัวไทยและแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต

-เพศสภาพและเพศวิถีในสังคมไทย (เพศทางเลือก พฤติกรรมเบี่ยงเบน ปัญหา

อาชญากรรมทางเพศ การคุกคามทางเพศ (sexual harassment) ฯลฯ

๑.๖ สื่อกับความรุนแรงในสังคมไทย

-อิทธิพลสื่อมวลชนต่อพัฒนาการของภาษาไทย

-ปัญหาการขยาดตัวของสื่อสมัยใหม่ : รัฐบาลมาตรการควบคุมเนื้อหาของสื่อ

-สื่อกับความรุนแรงในสังคม : การแสวงหาและนำเสนอข้อเท็จจริง

-สื่อในสังคมทุนนิยม : รัฐ – ทุนนิยม – สื่อ – ประชาชนผู้รับสาร

-สถาบันสื่อและองค์กรข่าวสาร

และมีประเด็นวิจัยอื่นๆ เพิ่มเติมจากประเด็นหลัก ๖ ประเด็นคือ

- พื้นที่เพื่อความเบิกบานของชีวิตในสังคมเมือง
- ระบบความคิดเกี่ยวกับความชราและความตายของคนไทยในปัจจุบัน
- ประชาธิปไตยและการเมืองภาคประชาชน
- ลักษณะโครงสร้างประชากร : ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ
- ปัญหาชนต่างชาติในสังคมไทยและผลกระทบ
- ปัญหายาเสพติด
- ปัญหาความยากจน : กลุ่มคนผู้ยากและคนชายขอบ
- ผลกระทบของทุนนิยมใหม่
- การเข้าถึงบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุขในสังคมไทย
- ปัญหาอาชญากรรมทางเพศ

กระบวนการศึกษาวิจัยและรูปแบบการวิจัย มีข้อเสนอดังนี้

- การสร้าง research program
- การทบทวนวิธีคิด / การศึกษาแบบย้อนพินิจ
- การวิจัยระบบ / การจัดระบบ
- การวิจัยที่ใช้รูปแบบกิจกรรมลักษณะต่างๆ

หนึ่ง ที่ประชุมได้เน้นย้ำถึงหลักการสำคัญในการสร้างโครงการตามกรอบวิจัยที่เสนอ คือ

กระบวนการหลักในการศึกษาวิจัยนี้ต้องมี ๒ กระบวนการหลัก คือ ๑. การแสวงหาความจริง
ข้อเท็จจริง (Fact finding) ๒. การศึกษาทางออก การแก้ไขปัญหา (Solution) เพื่อให้เกิดประโยชน์
โดยตรงแก่สังคม (social relevance) และโครงการควรกำหนด area ที่ชัดเจน หรือจัดให้มี sub-heading
เพื่อให้เป็นชุดวิจัยที่เป็นรูปธรรม ส่วนเป้าหมายของโครงการควรมุ่งในเรื่องที่มีผลกระทบต่อสังคม **สามารถ
ชี้แนะสังคมได้** และมีกระบวนการเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้ผลและได้ประโยชน์จากผลการวิจัยนั้นๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ต้องเกิดจาก**ความสนใจของผู้วิจัยเอง**
โดยที่**กลไกการสนับสนุนการวิจัย** ควรได้รับการพิจารณาปรับปรุงรูปแบบ / เงื่อนไข การสนับสนุน เพื่อให้
เหมาะสมกับธรรมชาติของสาขา

(สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร)
ผู้รับผิดชอบโครงการจัดประชุมระดมความคิด
และเลขานุการ

(พณกฤต อุดมกิตติ)
ผู้ช่วยเลขานุการ

**กำหนดการประชุมระดมความคิดเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยสาขามนุษยศาสตร์
เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย**

ครั้งที่	วันที่	เวลา	สถานที่
๑	วันอังคารที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕	๑๖.๐๐-๑๘.๓๐ น.	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
๒	วันอังคารที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕	๑๖.๐๐-๑๘.๓๐ น.	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
๓	วันอังคารที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๕	๑๖.๐๐-๑๘.๓๐ น.	สำนักงาน สกว. พหลโยธิน
๔	วันอังคารที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕	๑๖.๐๐-๑๘.๓๐ น.	สำนักงาน สกว. พหลโยธิน

การประชุมนอกรอบ (เพื่อสรุปประเด็น และเพิ่มเติมประเด็นกฎหมายกับสังคมไทย)

๑	วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๕๕	๑๔.๐๐- ๑๗.๐๐ น.	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
๒	วันจันทร์ที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๕๕	๑๗.๐๐-๑๙.๐๐ น.	โรงแรมรัตนโกสินทร์

หมายเหตุ

การประชุมนอกรอบครั้งที่ ๑ เพื่อสรุปประเด็นความคิด ผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าประชุม
ได้แก่ ศ. เกียรติคุณ ดร. เจตนา นาควัชระ และ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร

การประชุมนอกรอบครั้งที่ ๒ เพื่อขยายประเด็นเรื่องกฎหมายกับสังคมไทย ผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าประชุม
ได้แก่ ศ. เกียรติคุณ ดร. เจตนา นาควัชระ และ ผศ. ดร. กิตติศักดิ์ ปรางติ